

Tanulság: tehetségtelenül veszélyes dicsérni a rendszert.

A novella utolsó mondatai: „A major végében a felesége meg a fia szaladt eléje, akik ott izgatottan várahoztak. – Szent Szűz! – sápitotta Éva asszony, amikor megpillantotta férjeura gyertyaszínét –, mit tettek veled?

Az ura öklével ojtva könnyét, a gyengeségtől rémülten suttofta: – Megtörtek... megtörtek... – s aztán elirtóztva nyüszögte hozzá: – Aj, nem vagyunk tolvajok, Éva... vörösök vagyunk mink is... vörösök...”

Próbálok elképzelni az Új Írás magukba roskadt, kommunista szerkesztőit, amint 1961 kora tavaszán, Nagy Sándor írásának elolvasása után této-

ván egymásra néznek: *Közöljük? Ne közöljük?* Valószínűleg azon töprengtek, mire gondolt, mit akart *mondani* Nagy Sándor. Mennybe meneszti a kommunistákat, vagy a pokolra küldi őket? Ha valaki vörös lesz, akkor az már nem almatolvaj? Megalkudott vagy jobb belátásra tért a novella vívódó főhőse? *Elirtóztva nyüszögte* – az őt magukhoz ölelő vörösöktől (értsd: kommunisták) vagy megalkuvó önmagától irtózik a *gyengeségtől rémülten suttoftó* Barta Ferenc?

Ma sem tudom eldönteni: a torz világnézete labirintusában tébolygó, szerencsétlen sorsú, hasadt lelkű Nagy Sándor merre kereste a kiutat élete zűrzavaros útvesztőjéből.

Új Írás, 1961. március. Kortünet? Kórlap?

CZIGÁNY GYÖRGY

Chaconne

CZIGÁNY GYÖRGY (1931) Budapest

Csaknem háromszáz éve írta meg Bach hegedűpartitáit, a híressé lett d-moll darabot is, amelynek önálló remekké nőtt zárótétele a *Chaconne*. Mikor hallottam először? Talán kamaszkoromban egy Semmelweis utcai öreg házban, az éppen megszervezett Állami Zenekonzervatórium (számunkra a „Konzi”) egyemeletes épületének valamelyik tantoméban, vagy csak az udvaron ácsorogva, nyitva maradt ajtón, ablakon át... A töredék ütemek hangját, a magányos hegedű dallamait nem lehetett elfeledni. Magam akkor épp Liszt *A-dúr zongoraversenye* virtuóz futamainak megcsillogtatásával voltam elfoglalva, meg azzal, hogy tanárom, Sugár Rezső zeneszerző kérésére, egyelőre két zongorán szátagú együttest helyettesítve, ketten szólaltassuk meg a szakmai grémium számára az ötvenes évek legszebb oratóriumát, a Hunyadi Jánosról éppen elkészült *Hósi éneket*. A feladat megtisztelő volt a diák számára: boldoggá tett a sivár esztendőök küszöbén. Ekkor már tudtam a chaconne-ról, hogy spanyol tánc volt, esetleg Mexikóból került Európa szívébe. Cervantes még félvér indián táncnak nevezte. A 17. században azután barokk mesterek kezében alakult formateremtő fogalommá, lassú, ünnepléses ütemeinek makacsul, türelmesen ismétlődő harmóniáival a mélyben, amelyek fölött mint gyökerekből sokszirmú virág nyílnak meg a változatok, együtt hordozva a legsúlyosabb gondolatokat,

indulatot, szelíd érzelmeket, áhítatos szenvedélyt. Sokak között Brahms is elámult ezen, gyönyörű és érthetetlen volt számára Bach *Chaconne*-ja. Pilinszky Jancsi pedig örömtől megcsukló hangon mondta mikrofonomba: „tudod, engem Bach olyan erdőre emlékeztet, ahol a fák ágai mozognak, írnak a levegőbe, kifogyhatatlanul írnak, az ember megéri, nem érti meg, elfelejti, ez egy számomra, ez a cse-csemők nagy szórakozása! Nézed az ágaknak ezt a furcsa ákombákomát, ami a legtisztább beszéde a természetnek, a legtisztább írásjegye, ugyanakkor persze megfejthetetlen.” A *Chaconne* születése idején Bach Köthenben a hercegi kastély lakója volt családjával. Lipót herceg zenekarának felvirágoztatása az ő érdeme volt, valamelyik gyermekének keresztszülei szerepét is vállalta a fejedelem. Tavasz-nyári utazásaira is magával vitte karmesterét néhány kiváló muzsikusként társaságában. Bachot megbecsülték, s ő is nagy alkotó kedvvel élt, dolgozott Köthenben.

Bach még 1707 őszén kötött házasságot második unokatestvérével, a nála egy-két hónappal idősebb Maria Barbara Bachhal az Arnstadt melletti Dornheim falucskában. Hét gyermekük közül négyen növekedtek föl egészségben, köztük van három muzsikusként fiú, akik egy évszázadon át híresebbnek tartandók majd édesapjuknál is. Azonban 1720 júliusában Bach váratlan tragédiával szem-

besül. A nekrológus szavai szerint: „Miután Bach első feleségével tizenhárom évig élt boldog házasságban, 1720-ban a herceggel együtt Karlsbadba tett utazásukról hazatérve mérhetetlen fájdalommal hallotta, hogy felesége közben meghalt s el is temették, bár az elutazáskor még frissen és jó egészségben váltak el egymástól. Útközben nem tudták őket híradással elérni, úgyhogy Bach házába lépve hallotta meg a hírt felesége betegségéről és haláláról.” Úgy vélik a zenetörténészek, hogy e kegyetlen esemény indulataiból fakadt a *Chaconne*. Nem rekviem, nem gyászzene, hanem hatalmas, gyönyörű emlékmű. A kortárs zenék elvontságát, bonyolultságát gyakran vetik mai mesterek szemére a zenekedvelők. Nem hiszem, hogy szerkezetében, utalásaiban ennél sokágúbb zenét írt volna bárki is azóta! Dante *Isteni színjátéka* lehet ehhez hasonló, amelynek vázlatos megértéséhez is szükségünk van Babits gondos jegyzeteire. Bach, mint Mozart is, mélységesen hitt a formák életből fakadó életében. A monoton harmóniasor képlete lett alapja a hatvannégy tüneményes változatnak, amelyeknek szerkezeti, hangnemi és formai kapcsolatai nehezen érthetőek, holott létük természetes és lenyűgöző. Az egymást átölelő s az egymástól elszakadó variációk beszédesen jelenítik meg a lélek mélységeinek édenét és poklát, létezésünk csodáját és hiábavalóságát. A magasrendű művészet mindig filozófia is, nem szavakkal, lefordíthatatlan nyelven lehet teremtő valósága a képzeteknek. Az elvont formai eszközök Bach kezében eleven valósággá váltan, hús-vér jelenségei a boldog és tragikus emberi élménynek.

Legjobb hegedűművészeink egyike, Ábrahám Márta, aki sok kítűnő növendéket nevelt föl a Zeneakadémia tanáraként, természetesen sok éve előadta, lemezre játszott már Bach *Chaconne*-ját. Mégis érzett a szívében valami nyugtalanságot, Brahmshez hasonlóan, okkal magáénak vélhette, érezte a mű élményét, mégis félt, hogy nem eléggé érti. Az utazónak nem szükséges átlátnia a hajtóművek szerkezetét, működését, a kinyíló tér, az összezsugorodó idő élményét, a repülést szabad lélekkel élvezheti. A zenével is így alakulhat a hallgató sorsa. Az előadó felelőssége más. Ennek készítésére kereste fel Ábrahám Márta egykori zeneelmélet-tanárát, Dukay Barnabás zeneszerzőt, hogy együtt mélyedjenek el Bach *Chaconne*-jának oly magától értetődőnek tetsző és mégis oly megfoghatatlan világában. A hegedűművész egy-két beszélgetésre, elemző órára, közös zenehallgatásra gondolt. Többéves munka fakadt kezdeményezéséből. Végül közös könyvük is megszületett, lejegyezve hosszú tűnődéseik

eredményeit, tapasztalatait. Az album, amely a kották fontos lapjait, a megfelelések rendszerének ábráit is tartalmazza, szinte grafikai élményt nyújtva a kottasorok révén, illő címet visel: *Részletek az örökkévalóságból*. A címlapon szereplő mondatok közt olvashatjuk: „a szeretet kiteljesedése, együttműködés az égi akarattal... A *Chaconne* – írja a szerzőpáros a bevezetőben – arany-metszés alapú szerkezete messzemenően gondoskodik arról – ha értjük a hétköznapi jelképeket –, hogy átéljük a darabot létrehozó ember testi-lelki-szellemi tapasztalatainak földi és földöntúli tartományait.”

A *Chaconne* természetesen erejével, szépségével hatott a társművészetek alkotóira is. A mai finn költészet magyarul is olvasható kiválósága, Lassi Nummi e zenei műforma elnevezését írta verse fölé címként. A trombitaművészként is ismert festő, Kárpáti József akt olajfestményének adja címként: *Bach-Chaconne...* A figura szemérmesen elzárkózó, mégis a szenvedély szépsége árad nyugalmából. Babits Mihály *Indulás az öregkorba* című verse lehet rokona e *Chaconne*-nak, vagy Vas István költeménye: *Mikor a rózsák nyílni kezdtek...* És Weöres Sándor öregkori költeménye, a *Bolero!* A makacs ismétlődések rendje nyilvánvaló a bolero zenéiben. Kötetben e címmel látott napvilágot a vers, de hetilapban, korábban még a *Pavane* címet viselte. Valójában igazi chaconne ez a Weöres-vers: „Mind elmegyünk...” Tizenhét sorban mennyi változat! Mennyi visszatérés, ismétlés, nyitás és zárás azonos abroncsába fogva, s mennyi sarokba szorított és mégis kinyíló dallam! „Mind elmegyünk” – ez négyszer fordul körbe, de változatai (mind indulunk, és lépkedünk, ballagunk) tovább szövik az egyhangú menetelés homályba borult képeit. Kétszer csendül meg „a csillagok mögött”, kétszer „a pusztaságon át”, illetve „a pusztaság körfalán”, kétszer „ahányan így együtt vagyunk”, súlyos szóval terhelt a befejező sorban: „ahányan így végre együtt vagyunk”. Kétszer mondatik: „olyik még visszánéz”, s hozzá a távolból csengő rímek, szinte véletlenül sodorja őket egymáshoz a szomorú és józan keringő, benne a mély magánhangzó-zene: „ahogyan a harangok konganak”. Még látni vágyunk (fényes fuvolaszólként) „egy bölcsőt talán, ajtó mellett, piros ernyő alatt, de késő már, gyerünk” – íme, valamiképp a chaconne-tánc légköre, méltósága.

Zoltán fiam temetésén Farkasréten, 2011 kora nyarán Bartók-muzsika szólt, madárzenével és korállal: hihetem-e, hogy a Bach-*Chaconne* egyik kései rokonaként?

Az én *Chaconne* versem ezután fogant meg.

CHACONNE

Kisfiam, itt kuszán egymásba szakadó
fák, akácok illata a tömjén,
angyalok gyásza,
növény-extázis, míg
ellenszegülő, megrettent lovoid
ágaskodása se szánandóbb,
mint a mi térdre borulásunk.
Tűzben kialvó láng lett
a szövetség, nappalnál is
tündöklőbb sötét, hogy
akkor is velünk légy,
amikor nem gondolunk rád.

Mint vízpart forró ékszereit,
a kavicsot rugdosó gyerek,
úgy hagyjuk el
neked szánt szavainkat.
Teremtés ez is: a gyász.
Vágyakozásunk az örökkévalóra
már része is annak.
Miképpen az imádság
minden bennünk fakadó közt
egyetlenként áll fölötte
az önmagába hanyatló
lét minden idejének.
Amikor a harangnyelv
fékezhetetlen ütéseit fogadja be
boldog bronz-palást, és bong,
bong áldott önkívületben,
amikor napozó sírkövek

fehér tüze nyílik a temetőt
előzönlő szirmok szigetein.

Lélegzetünk a gyász.
Általa, vele, benne lehet csak élni,
hiszen halottunk karnyújtásnyira
hever álló időben, végül csak a fű
fénye fut a szélben, fölrepítve
távozó mosolyát: születendő
száguldás robaja van
a szarvasok szívében.

Bocsásd meg, kisfiam, jókedvét
a földnek zuhogó napsütésben,
s a nélküled dúdolt dallamot:
Föltámadt Krisztus e napon –
az orgona-szökőár zúgását,
templomablak sötét tüzeiben nyílt
remegést meg lovoid, Csoda és Kósza
záró-nyihogását, lobog sörényük,
megriadva keresnek erdőn-mezőn
s dűlőúton dél-ragyogásban.
Bocsásd meg a szél sós szagát,
mély lélegzetét tenger daraboknak,
ha szikla élen és egy lány térdén
fényeskedik az örök világosság,
de ne indulj el édesanyádhoz,
nem tudni, merre a mennyország –
bocsáss meg nekünk, és bocsásd meg
az Úristen irgalmatlan szeretetét.

ROMVÁRI MÁRTON, Élő víz III., 2010; Egyensúly, 2011

